

Костенко Ліна Василівна

Життя та творчість

ЛІНА КОСТЕНКО

(рік народження 1930)

Ліна Василівна Костенко народилася 19 березня 1930 р. у м. Ржищеві на Київщині в родині вчителів. У 1936р. родина переїхала до Києва, де Ліна закінчила школу на Куренівці і ще школяркою почала відвідувати літературну студію при журналі "Дніпро", який редагував Андрій Малишко. У 1946р. опубліковані перші вірші Ліни. Дівчина поступила в Київський педагогічний інститут ім. М. Горького (тепер педагогічний університет ім. М. Драгоманова), але залишила його і поїхала навчатися в Московський літературний інститут ім. М. Горького.

Ліна Костенко закінчила інститут у 1956р., а наступного року вийшла перша книжка її поезій "Проміння землі".

Друга збірка "Вітрила" була опублікована в 1958р., згодом — збірка "Мандрівки серця" (1961р.).

У 1962р. збірка "Зоряний інтеграл" була розсипана ідеологічною цензурою і світу не побачила. Потім поетичному слову Ліни Костенко було оголошено заборону, її твори не виходили окремими виданнями до 1977-го, до появи збірки "Над берегами вічної ріки". Твори й навіть саме ім'я авторки зникли зі сторінок періодики. Поетеса писала "в шухляду". Це тоді були написані й "Берестечко", і "Маруся Чурай", і вірші, що склали книжки "Над берегами вічної ріки" та "Неповторність". У 1963р. разом із А. Добровольським Ліна Костенко створила сценарій фільму "Перевірте свої годинники". 1964—1965 рр. були, очевидно, часом переоцінки цінностей, зокрема світоглядних. Л. Костенко не належала до якихось дисидентських організацій, але коли в 1965 році почалися арешти української інтелігенції,— підписувала листи протесту, коли у Львові судили В. Чорновола і його друзів, вона була на процесі. У 1969р. Осип Зенкевич видав у діаспорі велику збірку "Поезії", до якої ввійшло все краще, створене на той час поетесою, зокрема поезії, які поширювалися у "самвида-ві" через заборону комуністичною цензурою.

.Ще одна збірка "Княжа гора" була розсипана у 1972 р. Це не було дивним, адже звучання поезій збірки було настільки сміливим для того часу, що не можна навіть уявити, що ці твори могли бути надрукованими. Ось, наприклад, рядки з вірша "Райська елегія": .

Бог їй каже: о жінко! Ти ж тільки слабке створіння.

Ти забула, що я у нашу рив тебе із ребра?

Не скузуйся зі мною, бо із того варіння.

Бо із того варіння не буде тобі добра.

А вона йому каже:

— На те ж воно. Господи, й літо,

Щоб плоди достигали. І що ж ти створив за світ?

Ще ж немає ні людства, ні преси, ні головліта,

А цензура вже є, і є заборонений плід!

У 1977р. надрукована збірка Ліни Костенко "Над берегами вічної ріки", через два роки роман у віршах "Маруся Чурай", а у 1980р. — збірка "Неповторність".

У 1987р. вийшла збірка "Сад нетанучих скульптур". За роман у віршах "Маруся Чурай" та збірку "Неповторність" поетеса отримала Державну премію України імені Т. Г. Шевченка.

Збірка "Вибране" побачила світу 1989р.

За книжку "Інкустації", видану італійською мовою, Ліні Костенко 1994 р. присуджено премію Франческа Петрарки, якою Консорціум венеціанських видавців відзначає твори видатних письменників сучасності. У 1998 р. у Торонто Світовий конгрес українців нагородив Л. Костенко найвищою своєю відзнакою — медаллю Святого Володимира. У 1999 р. був написаний історичний роман у віршах "Берестечко" і окремою брошурою видана лекція "Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала", прочитана 1 вересня 1999р. в національному університеті "Києво-Могилянська академія". У 2000р. Ліна Костенко стала першим лауреатом Міжнародної літературно-мистецької премії ім. Олени Теліги.

Під час Помаранчевої Революції поетеса була довіреною особою лідера опозиції Віктора Ющенка.

Уже в ранніх віршах Ліни Костенко владарювали глибокі філософські підтексти, що й досі змушують замислитись над не сказаним безпосередньо, але легко вгадуваним. Дебютувавши трохи раніше за "шістдесятників", вона стала їхньою "предтечею", однією з тих, хто повертав поетичному слову естетичну повноцінність, хто рішуче ламав звичні художні критерії. Вихід книжки "Над берегами вічної ріки" став справжньою літературною сенсацією. І не тільки тому, що нею Ліна Костенко поверталася в поезію: читач відчував справжню тугу за книжками, в яких проступає абсолютно незалежне художнє мислення без авторових оглядів на цензорів і редакторів. "Вічна ріка" — вміщує в собі життя окремої людини, помножене на її збагачену й вигострену історичним досвідом пам'ять, "вічна ріка" — це масштабне річище, в якому злилося й нерозривно поєдналося суто особисте й загальнолюдське.

Ліна Костенко — одна з тих, хто не втратив людської гідності в часи випробувань, і її шістнадцятирічне мовчання не виглядало як слабкість чи компроміс з владою, бо свою позицію поетеса завжди виражала прямо і відкрито:

/ не боюсь донощика в трактирі, бо все кажу у вічі королю.

Її принциповість і прямота настільки лякали й дратували представників влади, що вони з величезним задоволенням у будь-який спосіб примусили б її мовчати. Але Л. Костенко користувалась такою великою популярністю і любов'ю читачів, що чиновники просто боялись її чіпати.

Твори Л. Костенко на літературні теми активізують самоусвідомлення поезією своєї ролі в системі справжніх духовних цінностей. Достатньо їх і в збірці "Над берегами

вічної ріки", а ще більше в книжках "Неповторність" і "Сад нетанучих скульптур" (1987). А поряд чимало творів, у яких авторська думка звернена до вічних сюжетів мистецтва й міфології, до історичних подій та епізодів із біографій видатних людей. Ці вірші всуціль переткані цікавими паралелями, ремінісценціями, часто заряджені полемікою, в якій багато тонких іронічних випадів — один із улюблених літературних прийомів Ліни Костенко. І в цьому, здається, ніхто не може на рівних конкурувати з нею.

ЧУ книжці "Над берегами вічної ріки", а далі й у наступних духовному зорові читача широко розкривається національна історія ("Лютіж", "Чигиринський колодязь", "Стара церковця в Лемешах", "Князь Василько", "Чадра Марусі Богуславки", "Горислава-Рогніда", "Древлянський триптих", драматична поема "Дума про братів неазовських").

Надзвичайний, безпрецедентний успіх мав історичний роман У віршах "Маруся Чурай". Цей твір не має нічого спільного з усім тим, що досі було написано про легендарну поетесу, і представляє в українській літературі рідкісний жанр. Працюючи над ним, Ліна Костенко використала ті скупі історичні, а по суті, напівлегендарні відомості про співачку-поетесу з Полтави Марусю Чурай, що з плином часу дійшли до нас.

Образ Марусі Чурай, її пісні надихали багатьох митців і до Л. Костенко: О. Шаховського, Л. Боровиковського, С. Руданського, В. Самійленка. О. Кобилянська поклала сюжет Маруси-ної пісні "Ой, не ходи. Грицю..." в основу своєї повісті "У неділю рано зілля копала"..., а М. Старицький — в основу п'єси. .

Роман у віршах "Маруся Чурай" — це художня трансформація відомого сюжету про нещасливе кохання дівчини до хлопця, якого вона отруїла за те, що той, зрадивши їхнє кохання, пішов до іншої. Роман Ліни Костенко невичерпний своїм змістом, багатством поетичних тем, філософсько-моральних колізій, загальнолюдською та національною проблематикою. Серед тем, що звучать у романі "Маруся Чурай", насамперед варто вирізнити тему нелегкої, але й високої водночас, місії митця та його слова в житті й долі українського народу. Якби Ліна Костенко писала лише про трагічне кохання дівчини та її зраду, то роман закінчився б разом із розділом "Страта". Але таке могло бути в тому разі, коли героїня була б людиною звичайною або ж, принаймні, не мала іскри рідкісного поетичного хисту. Маруся Чурай цілком могла б сказати про себе словами одного з ліричних віршів Л. Костенко: "Я тільки інструмент, в якому плачуть сні мого народу".

Незвичайність любовного сюжету (здавалося б, досі традиційного, добре відомого в українській літературі) починається з незвичайності самої Марусі Чурай. В її глибокій та щирій натурі живе дуже сильне максималістське начало: "Все — або нічого". Грицева мати каже про її серце, що воно "горде і трудне". Трудне — бо не визнає компромісів, відкидає напівпочуття, мучиться самотою, вимагаючи справжності й повноти в усьому. І насамперед у коханні. Марусина любов зустрілася з роздвоєною, розчахнутою душею Гриця Бобренка. Так з'являється в романі Ліни Костенко драма

"нерівні душ" — поетично-максималістської та буденно-прозаїчної, в якій зникають, гинуть зачатки чогось високого й справжнього, того, що змушувало Марусю думати про козака Гриця Бобренка як про лицаря. Передумуючи у в'язниці свою Любов, Маруся Чурай знаходить вельми точні слова, які пояснюють колізію двох нерівновеликих сердець:

Моя любов сягала неба,
а Гриць ходив ногами по землі.

Важливо зрозуміти, що в цих словах — не стільки докір чи осуд, скільки скрута, зітхання, туга...

Отже, небо — і земля. Поезія — і проза. Максималізм — і прагматизм. Душевний порив — і практичний розрахунок. Безоглядність — і та "тверезість", яка багатьма і розуміється як уміння жити...

Вічна колізія людського життя...

І якщо для Галі Вишняківни не існує моральних альтернатив (вона цілковито належить буденщині, матеріально-прозаїчній су— —єті, яка не передбачає якихось духовних зусиль чи напруг), то Гриць Бобренко воістину завис між "небом" і "землею"., Маруся чи Галя — ось його цілком реальний вибір. І, зрештою, "земне" тяжіння бере гору,— перед нами постає драма людини, яка не відбулася.

Згадаємо Мавку з "Лісової пісні" Лесі Українки, яка дорікнула Лукашеві за те, що той "життям не зміг до себе дорівнятись".. Так і Гриць Бобренко: було йому дано якусь людську неординар-ність, але — характеру не вистачило; висоти злякався; світ ловив і таки впіймав... Обіймами й статками Галі Вишняківни, спокусою більш простого й зрозумілого (ніж у випадку з Марусею) життя-буття...

Багато перед ким лукаво й невидимо постає в житті оцей "бо §ренківський" вибір, і складність його ще й у тому, що він ** не однократний, а щоденний, повсякчасний, довічний...

Згадка про "Лісову пісню" не є випадковою: історичний роман Ліни Костенко багатьма мотивами, колізіями, характерами близький до драми-феєрії Лесі Українки. "Трикутник" Маруся — Гриць — Галя нагадує "трикутник" Мавка — Лукаш — Килина. Аналогії проглядають і при зіставленні "Марусі Чурай" з драматичною поемою Лесі Українки "Бояриня". Вельми близькі натури, козачка Маруся і "бояриня" Оксана з їхнім моральним максималізмом, загостреною патріотичною свідомістю, постають як опозиція компромісності, нецільності й тій двоїстості, з якої виростає зрада — в одному випадку коханій, в іншому — Україні (але й у певному розумінні коханій жінці теж). Образ Марусі можна сприймати як апологію людської цільності, а це дуже важлива якість у системі моральних цінностей поетеси Ліни Костенко. Свідченням цільності героїні її роману є й нерозривність життєвих і творчих принципів Марусі Чурай. У таких випадках інколи говорять про єдність етичних та естетичних начал, що означає: в житті вона така сама, як і в своїй творчості, а в творчості — як і в житті.

"У тебе й мука піде у пісні",— каже одного разу Гриць Марусі. І цілком має рацію. Розуміє, відчуває, що для Марусі піти на угоду з власною совістю, змусити себе забути

про Грицеву зраду й стати з ним під вінець — означало б щось неможливе; неможливе — бо неприродне для неї.

Це ж цілий вік стоятиме між нами. А з чого ж, Грішню, пісню я складу?!

Вона навіть якась беззахисна в цьому своєму здивовано-змучено-му запитанні. Якщо говорити високими словами, то пісня для неї — такий же самий священний олтар, як і любов. Це великі стихії однієї великої душі, які зливаються в ціле, що його несила розділити.

І при цьому цільність Марусі Чурай зовсім не схожа на "стале-вість" монумента. Ні, і ще раз ні — вона жінка, а значить, буває ніжною та беззахисною, зачарованою і змученою, пристрасною — і з випаленою душею... І саме в цьому сенсі можна говорити про велич душі цієї полтавської козачки, образ якої співмірний з най-принаднішими жіночими образами світової літератури.

Творчість Ліни Костенко — визначне явище в українській літературі новітнього часу. В добу жорстокого ідеологічного насилля над мистецтвом і митцями її слово звучало як бунт проти покори й компромісності, ерзаців і стандартів, завдяки чому виходило за межі суто літературні, стаючи духовно-суспільним чинником. У її поезії прекрасно згармонізовані ліричне й епічне начала: одкровення авторського "я" поєднується зі словесним живописом, об'єктивною, зіпертою на картини та сцени, розповіддю, сюжетністю, умінням малювати характери, відтворювати колорит далеких та близьких часів. Найбільшою мірою це виявилось в поемах Ліни Костенко, і передовсім у її історичному романі у віршах "Маруся Чурай".

Прикметною рисою творчості поетеси є інтелектуалізм — рух, поезія, злети думки, яка осягає великі історичні простори, напружено шукаючи ключів до таємниць буття людини, нації, людства... Пошук цей нерідко пов'язаний з "інтенсивним переживанням культури", а не лише з безпосереднім спогляданням плину життя. Спілкування з великим культурним досвідом людства та його творцями, осмислення парадоксів історії, у школі якої сучасна людина далеко не завжди виглядає розумним учнем, загострюють відчуття дисгармонійності й невлаштованості світу наприкінці ХХ ст., яке в поезії Ліни Костенко постає як вельми драматичний акт у житті людської цивілізації. З подібних відчуттів та висновків виникають апокаліпсичні мотиви в її поезії. Але кінцева зупинка в цьому прямуванні до нелегких істин нашого драматичного часу — все ж не відчай та безнадія, а гостре жадання краси/досконалості, затишку, людяності, бажання пропекти байдужу свідомість, достукатися до розуму, пробудити людську гідність...

На одній з прес-конференцій Ліна Костенко нагадала, що поклик письменника — писати, а останнім часом вона мріє писати вірші не з політичним забарвленням, а "малювати птиць срібним олівцем на лляному полотні":

Я дерево, я сніг, я все, що я люблю. І, може, це і є моя найвища сутність.

ОСНОВНІ ТВОРИ:

Драматична поема "Сніг у Флоренції", "Дума про братів не-азовських", роман у віршах "Маруся Чурай", історичний роман "Берестечко", вірші "Страшні слова, коли

вони мовчать", "Українське альфреско", "Виходжу в сад, він чорний і худий", "Хай буде легко. Дотиком пера", "Недумано, негадано".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Брюховецький В. Ліна Костенко. — К., 1990.
2. Гусар-Струк Д. Історичний роман Ліни Костенко // Сучасність. — 1990. — № 5.
3. Кудрявцев М. Митець і час: ідейна проблематика поетичної драми Ліни Костенко // Дивослово. — 1998. — № 8
4. Панченко В. Поезія Ліни Костенко. — Кіровоград, 1997
5. Клочек Г. Історичний роман Ліни Костенко "Маруся Чурай". — Кіровоград, 1998.
6. Бажан М. Поема про кохання і безсмертя // Дивослово. — 2005. — № 3.
7. Панченко В. Самотність на верхів'ях: Поезія Ліни Костенко в часи "відлиги" і "заморозків" // Дивослово. — 2005. — № 3.
8. Савка М. Життя на барикадах поезії // Дивослово. — 2005. — № 3.